

УДК 343.13

В.А. Завтур,

кандидат юридичних наук, асистент кафедри кримінального процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»

МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ПРАКСЕОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВЧЕННЯ ПРО ЛОКАЛЬНИЙ ПРЕДМЕТ ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню методологічних та праксеологічних засад вчення про локальний предмет доказування на підставі аналізу доктринальних джерел та положень чинного КПК України. Встановлено гносеологічні витоки та генезу вчення про локальний предмет доказування у науці кримінального процесу. Критично проаналізовано наукові ідеї щодо ознак, сутності та змісту категорії «локальний предмет доказування у кримінальному провадженні». Викладено авторське бачення ключових методологічних та праксеологічних засад вчення про локальний предмет доказування у кримінальному провадженні.

Ключові слова: кримінальне процесуальне доказування; кримінальне процесуальне рішення; предмет доказування; локальний предмет доказування; судовий контроль; слідчий суддя; суд.

Постановка проблеми. Набуття чинності КПК 2012 року та його подальше вдосконалення стало потужним імпульсом для генерування нових, а також переосмислення сутності та змісту вже традиційних категорій кримінальної процесуальної науки.

Серед наукових категорій, які в контексті системного оновлення кримінального процесуального законодавства набули якісно нового нормативного підґрунтя особливої уваги заслуговує локальний предмет доказування, адже незважаючи на те, що відповідне поняття дедалі частіше вживається у вітчизняному доктринальному обігу, чіткі та несуперечливі підходи до його сутності, змісту, співвідношення із суміжними кате-

горіями кримінальної процесуальної науки досі не вироблені.

Єдиною беззаперечною методологічною засадою виокремлення поняття локального предмету доказування є його розуміння як сукупності фактичних обставин, які підлягають встановленню під час прийняття окремих рішень, що визначають рух кримінального провадження. Інші ж наразі залишаються предметом серйозної наукової дискусії.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Наукові розвідки, пов'язані із проблематикою локального предмету доказування у кримінальному провадженні, здійснюються у двох ключових напрямках: обґрунтування відповідної наукової категорії та дискусії навколо доцільності її ви-

окремлення (Ю.П. Аленін, В.В. Вапнярчук, Т.В. Лукашкіна, В.О. Попелюшко, О.С. Семерак, І.І. Сливич, А.С. Степаненко, М.М. Стоянов) та дослідження питань реалізації локального предмету доказування при застосуванні окремих норм кримінального процесуального законодавства (І.В. Гловюк, І.П. Зінковський, С.О. Пшенічко, В.С. Могила, О.Г. Шило).

Втім, окреслена наукова проблема у більшості робіт розкривається лише фрагментарно. Що стосується доктринальних положень, у яких формулюються загальнотеоретичні підвалини виокремлення категорії локального предмету доказування у кримінальному провадженні, то вони здебільшого ґрунтуються на кримінальному процесуальному законодавстві, що втратило чинність. Отже, наразі можна впевнено стверджувати, що спроби системного викладення методологічних та праксеологічних засад вчення про локальний предмет доказування у кримінальному провадженні, з урахуванням динаміки сучасного кримінального процесуального законодавства у літературі не здійснювалися, а запит на відповідне наукове дослідження сформований.

Основний зміст. Враховуючи доволі широкий спектр наукових поглядів щодо сутності та змісту поняття локальний предмет доказування, а також коректності такого найменування взагалі, віднести його до універсальних та загальновизнаних категорій сучасної кримінальної процесуальної доктрини не можна.

У сучасній фаховій літературі узагальнене та систематизоване визначення локального предмету доказування як сукупності обставин, які підлягають доказуванню при прийнятті окремих процесуальних рішень на всіх стадіях кримінального судо-

чинства, але не пов'язаних із вирішенням провадження по суті було надане М.М. Стояновим [1, с. 405]. Як видається, ключові ознаки, які стали основою для формулювання зазначеної наукової дефініції в цілому є прийнятими для дослідження методологічних та праксеологічних засад локального предмету доказування та його можливої градації на підставі положень КПК України 2012 року. Таке дослідження вимагає, передусім, звернення до гносеологічних витоків та генези даного поняття у науці кримінального процесу.

Достеменно встановити, коли у кримінальній процесуальній доктрині вперше з'явилися ідеї відмови від розуміння предмету доказування виключно в контексті визначенням кола обставин, що складають кінцеву мету доказування і пов'язані із вирішенням провадження по суті сьогодні навряд чи є можливим, але аналіз наукових джерел дає змогу стверджувати, що окремі позиції з цього приводу були сформовані вже у радянській процесуальній літературі.

Г.М. Мінковський у колективній монографії «Теорія доказів у радянському кримінальному процесі» відзначив, що у межах кримінальної справи існують свого роду «побічні лінії доказування», спрямовані на вирішення питань процедурного характеру. При цьому автором було указано на те, що для вирішення таких питань має бути визначений необхідний та достатній комплекс доказів, а їх збирання, перевірка та оцінка має відбуватися із дотриманням процесуальних норм [2, с. 196].

П.А. Лупинська визнавала, що при вирішенні процесуальних питань допоміжного характеру, необхідно встановити коло фактичних обставин, із наявністю яких закон пов'язує мож-

ливість прийняття такого рішення. Втім, жодних наукових категорій для позначення кола таких фактичних обставин вчена не виділяла [3, с. 76].

На думку Г.Ф. Горського, Л.Д. Кокорева та П.С. Елькінд, у кримінальному процесі юридичне значення мають не лише обставини, що підлягають доказуванню, а й інші обставини, що не мають прямого впливу на рішення, які приймаються з основних питань кримінальної справи, але підлягають врахуванню органами правозастосування при прийнятті окремих рішень [4, с. 82].

Незважаючи на окремі неузгодженості та різний контекст висловлених наукових позицій, вони об'єднані єдиними методологічними та праксеологічними ідеями: диференціацією кола та змісту обставин, що підлягають встановленню під час прийняття різних кримінальних процесуальних рішень та універсальністю правил кримінального процесуального доказування для встановлення усіх обставин в межах кримінального провадження.

Впроваджуючи у сучасний доктринальний обіг поняття локального предмету доказування у кримінальному процесі, Ю.П. Аленін та Т.В. Лукашкіна сформулювали також і його ключові праксеологічні засади, пов'язавши із правозастосовною діяльністю суду при здійсненні функції судового контролю, застосування заходів процесуального примусу та реалізації дозвільних повноважень [5, с. 224]. Поява інституту слідчого судді та подальше розширення його компетенції у положеннях КПК України суттєво актуалізувало вказану тезу на сучасному етапі, крім того, важко сперечатися із тим, що розгляд та вирішення питань, що пов'язані із обмеженням конституційних прав громадян слідчим суддею за правилами судового роз-

гляду на засадах змагальності та диспозитивності відкриває можливості до якомога більш повного та всебічного дослідження фактичних обставин, із наявністю або відсутністю яких кримінальний процесуальний закон пов'язує можливість прийняття відповідного рішення. Але, поряд із цим виникає інше принципове питання: чи пов'язаний локальний предмет доказування виключно із діяльністю слідчого судді та суду у кримінальному провадженні?

Грунтовний та системний аналіз норм КПК України засвідчує, що при конструюванні нормативної моделі підстав прийняття кримінальних процесуальних рішень слідчим або прокурором, законодавець також указує на коло фактичних обставин, що мають бути при цьому встановлені. Так, зокрема, винесення постанови про зупинення досудового розслідування у зв'язку із тим, що підозрюваний захворів на тяжку хворобу, яка перешкоджає його участі у кримінальному провадженні вимагає від слідчого, прокурора встановлення відповідних обставин на підставі належних та допустимих доказів (п. 1 ч. 1 ст. 280 КПК України); прийняття слідчим та прокурором рішення про зміну порядку досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру можливе у випадку, якщо будуть встановлені передбачені законом підстави (ч. 2 ст. 503 КПК України); розгляд прокурором вищого рівня скарг підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого, інших осіб, права чи законні інтереси яких обмежуються під час досудового розслідування на недотримання слідчим, прокурором розумних строків під час здійснення досудового розслідування неможливий без оцінки фактичних об-

ставин кримінального провадження на предмет відповідності критеріям розумності строків, визначених у ст. 28 КПК України (ст. 308 КПК України); прийняття слідчим, прокурором рішення про застосування заходів безпеки до осіб можливе за наявності даних, що свідчать про наявність реальної загрози їх життю, здоров'ю, житлу або майну (ст. 20 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві»); у постанові прокурора про здійснення контролю за вчиненням злочину має бути обґрунтована неможливість отримання відомостей про злочин та особу, яка його вчинила, в інший спосіб, а також повинні бути указані достатні підстави вважати, що готується вчинення або вчиняється тяжкий чи особливо тяжкий злочин (п. 6 ч. 1 ст. 251, ч. 1 ст. 271 КПК України); підставою продовження керівником регіональної прокуратури, заступником Генерального прокурора України строку досудового розслідування до трьох місяців є наявність фактичних обставин, які вказують на те, що його неможливо закінчити вчасно внаслідок складності кримінального провадження (ч. 4 ст. 294 КПК України). Таким чином, розуміння локального предмету доказування виключно як сукупності обставин, які підлягають встановленню слідчим суддею або судом під час розгляду та вирішення питань, що відносяться до їх процесуальної компетенції в світлі положень чинного КПК України є безпідставним.

В контексті досліджуваної проблематики не можна оминати увагою такий важливий аспект як спосіб нормативного закріплення переліку обставин, що складають локальний предмет доказування при розгляді та вирішенні тих чи інших питань. І.І.

Сливич та О.С. Семерак серед ключових іманентних ознак локального предмету доказування називають визначення відповідної групи юридичних фактів гіпотезою кримінально процесуальної норми [6, с. 382]. Втім, аналізуючи різні положення КПК України назвати дане правило універсальним доволі складно.

Дійсно, при формулюванні підстав прийняття окремих рішень законодавець здебільшого вдається до визначення вичерпного або орієнтовного кола фактичних обставин, що мають бути при цьому встановлені. Прикладами викладення локального предмету доказування в межах однієї статті КПК України можуть слугувати фактичні обставини, які мають бути враховані слідчим суддею при наданні дозволу на проведення обшуку у житлі або іншому володінні особи (ч. 5 ст. 234 КПК України); фактичні обставини, що є підставою для прийняття слідчим суддею рішення про допит свідка, потерпілого під час досудового розслідування у судовому засіданні (ст. 225 КПК України); фактичні обставини, що мають бути встановлені під час реалізацією слідчим суддею загальних обов'язків щодо захисту прав людини (ст. 206 КПК України); фактичні обставини, які підлягають встановленню при розгляді слідчим суддею клопотань про проведення експертизи (ст. 244 КПК України); фактичні обставини, які підлягають встановленню при вирішенні слідчим суддею питання про продовження строку досудового розслідування (ст. 295¹ КПК України); фактичні обставини, які підлягають встановленню під час вирішення слідчим суддею питання про надання дозволу на здійснення спеціального досудового розслідування (ст. 297⁴ КПК України); фактичні обставини, які підлягають

встановленню при наданні судом дозволу на проведення слідчих (розшукових) дій під час судового провадження (ч. 4 ст. 333 КПК України); фактичні обставини, які підлягають встановленню при вирішенні судом питання про відстрочку виконання вироку (ст. 536 КПК України).

Натомість, коло фактичних обставин, що складають локальний предмет доказування при прийнятті слідчим суддею та судом рішень про застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження викладено на кількох рівнях. Так, фактичні обставини, які закладають основу для загальної моделі локального предмету доказування при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження визначені ч. 3 ст. 132 України, до них відносяться: 1) наявність обґрунтованої підозри щодо вчинення кримінального правопорушення такого ступеня тяжкості, що може бути підставою для застосування заходів забезпечення кримінального провадження; 2) фактичні обставини, які вказують на те, що потреби досудового розслідування виправдовують такий ступінь втручання у права і свободи особи, про який ідеться в клопотанні слідчого, прокурора; 3) можливість виконання завдання, для виконання якого слідчий, прокурор звертається із клопотанням [7, с. 98].

При застосуванні конкретного заходу забезпечення кримінального провадження підлягають встановленню також і передбачені Розділом 2 КПК України обставини, що мають значення для правильного та всебічного вирішення відповідного клопотання та обумовлені специфікою даного заходу. Вони мають здебільшого конкретизуючий характер відносно положень ч. 3 ст. 132 КПК України, хоча останні в деяких випадках можуть набути са-

мостійного та визначального значення для прийняття відповідних рішень.

Обставини, що складають локальний предмет доказування при розгляді слідчим суддею та судом клопотань про обрання, зміну або скасування запобіжних заходів викладено на чотирьох рівнях: 1) обставини, передбачені ч. 3 ст. 132 КПК України; 2) обставини, що вказують на наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення, а також наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений, засуджений може здійснити дії, передбачені ч. 1 ст. 177 КПК України; 3) обставини, що мають бути враховані при обранні будь-якого запобіжного заходу (ст. 178 КПК України); 4) обставини, що вказують на можливість застосування конкретного запобіжного заходу. Так, наприклад, при розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді особистої поруки підлягають встановленню обставини, які вказують на те, що поручитель (поручителі) заслуговують на довіру або особливу довіру (ст. 180 КПК України), а при визначенні розміру застави мають бути враховані обставини кримінального правопорушення, майновий та сімейний стан підозрюваного (ч. 4 ст. 182 КПК України).

Безумовно, така градація локального предмету доказування є вельми умовною, адже фактичні обставини, які підлягають встановленню на різних рівнях можуть пересікатись, втім, це не має принципового значення у механізмі прийняття відповідних рішень, а основна увага має бути сфокусована на способі їх закріплення та ступені конкретизації.

Водночас, для визначення кола обставин, що підлягають встановленню

при вирішенні окремих питань, що виникають в ході кримінального провадження у суб'єкта правозастосування може виникнути необхідність звернутися до інших положень КПК України, законів України, в тому числі норм матеріального кримінального права. Наприклад, при розгляді та вирішенні скарг на рішення, дії чи бездіяльність органів досудового розслідування чи прокурора під час досудового розслідування слідчий суддя має звернутися до положень КПК України, які встановлюють підстави та умови прийняття слідчим або прокурором рішення, що оскаржується. Вирішення ж скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора, пов'язані із застосуванням заходів безпеки неможливе без звернення до відповідних положень Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві».

Натомість, обставини що підлягають встановленню під час вирішення судом питань, які виникають під час та після виконання судових рішень указані, здебільшого у Кримінальному кодексі України (далі — КК України). Так, при вирішенні питання про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання мають бути встановлені обставини, передбачені ст. 81 КК України, які свідчать про те, що засуджений сумлінною поведінкою і ставленням до праці довів своє виправлення; ці ж обставини мають значення при вирішенні судом клопотання особи про зняття з неї судимості в порядку ст. 538 КПК України, але викладені у ст. 91 КК України.

Водночас, формулюючи нормативні моделі порядку прийняття окремих кримінальних процесуальних рішень, законодавець взагалі не вказує на фактичні обставини, які мають бути

при цьому встановлені, залишаючи широкий простір для правозастосовної дискреції в частині визначення того, чи може наявність певних обставин виступити підставою для їх прийняття. Наприклад, у ч. 6 ст. 28 КПК України відсутній навіть приблизний перелік обставин, які мають бути враховані слідчим суддею або судом при вирішенні клопотання підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого, інших осіб, права чи інтереси яких обмежуються під час досудового розслідування про необхідність здійснення кримінального провадження (або окремих процесуальних дій) у більш короткі строки, ніж ті, що передбачені КПК України.

До методологічних та праксеологічних засад слід віднести й доктринальні положення, які визначають, чи можуть бути фактичні обставини, що підлягають встановленню при прийнятті того чи іншого кримінального процесуального рішення кваліфіковані саме як локальний предмет доказування. Наприклад, В.В. Вапнярчук виокремлює локальний предмет доказування на початку досудового розслідування (при вирішенні питання про внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань), обґрунтовуючи це необхідністю установлення на даному етапі обставин, що свідчать про вчинення кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 214 КПК) та підтверджують наявність таких елементів складу кримінального правопорушення, як об'єкт і об'єктивна сторона [8, с. 86]. Однак, із такою позицією навряд чи можна погодитись, адже положення ч. 1 ст. 214 КПК України вимагають від слідчого, прокурора автоматичного внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань невідкладно, але не пізніше 24 годин після

подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення без встановлення обставин, що свідчать про обґрунтованість або необґрунтованість відповідної заяви або повідомлення.

Доктринальна модель локального предмету доказування пов'язана із прийняттям окремих процесуальних рішень, які визначають рух кримінального провадження, не вирішуючи його по суті, а також нормативним визначенням обставин, встановлення яких є об'єктивно необхідним для прийняття такого рішення слідчим, прокурором, слідчим суддею та судом, яке має на меті спрямувати пізнавальну активність суб'єктів правозастосування у визначених законом межах, забезпечивши правову визначеність, передбачуваність та, як наслідок, обґрунтованість таких процесуальних рішень.

Висновки. До методологічних та праксеологічних засад вчення про локальний предмет доказування в кримінальному провадженні слід віднести наступні положення: 1) правила кримінального процесуального доказування є універсальними для пізнання усіх обставин в межах кримінального провадження, як тих, що мають значення для його вирішення по суті, так і тих, що визначають його рух; 2) під локальним предметом доказування слід розуміти коло фактичних обставин, які мають бути встановлені під час прийняття окремих рішень, які визначають рух кримінального провадження, не вирішуючи його

по суті; 3) вчення про локальний предмет доказування тісно пов'язане із здійсненням слідчим суддею судово-контрольних повноважень, що пояснюється кримінальною процесуальною формою їх реалізації. Аналіз положень чинного КПК України засвідчує, що формулювання локального предмету доказування при прийнятті різних кримінальних процесуальних рішень не обмежується ані стадійністю кримінального провадження, ані колом суб'єктів, що уповноважені на їх прийняття; 4) викладення обставин, що мають значення для прийняття тих чи інших кримінальних процесуальних рішень може мати різний спосіб з точки зору юридичної техніки: формулювання переліку фактичних обставин в межах однієї статті кримінального процесуального закону; викладення фактичних обставин у різних статтях кримінального процесуального закону, що зумовлено видовою специфікою певних кримінальних процесуальних рішень; закріплення відповідних фактичних обставин в інших нормативно-правових актах (в той час як КПК України регламентує лише порядок прийняття кримінального процесуального рішення); відсутність нормативно закріпленого кола фактичних обставин та залишення законодавцем простору для реалізації суб'єктом правозастосування дискреції у визначенні того, які саме фактичні обставини можуть стати підставою для його прийняття; 5) нормативне визначення фактичних обставин, що складають локальний предмет доказування програмує пізнавальну активність суб'єкта, що уповноважений прийняти відповідне кримінальне процесуальне рішення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Стоянов М.М. До питання про визначення локального предмету доказування. Правове життя сучасної України: матер. Міжнар. наук. конф. проф.-викл. складу (Одеса, 20-21 квітня 2012 р.). У 2 т. Т. 2. Одеса: Фенікс, 2012. С. 403-405.
2. Теория доказательств в советском уголовном процессе / Белкин Р.С., Винберг А.И., Дорохов В.Я., Карнеева Л.М., и др. Редкол.: Жогин Н.В. (Отв. ред.), Миньковский Г.М., Ратинов А.Р., Танасевич В.Г., Эйсман А.А. 2-е изд., Москва: Юридическая литература, 1973. 736 с.
3. Лупинская П.А. Решения в уголовном судопроизводстве. Их виды, содержание и формы. Москва: Юридическая литература, 1976.
4. Горский Г.Ф., Кокорев Л.Д., Элькин П.С. Проблемы доказательств в советском уголовном процессе. Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та. 1978. 303 с.
5. Аленін Ю.П., Лукашкіна Т.В. Локальний предмет доказування в кримінальному процесі. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2009. №4. С. 222-228.
6. Сливич І.І., Семерак О.С. Локальний предмет доказування у кримінальній справі. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2008. Вип. 9. С. 381-383.
7. Гловюк І.В. Окремі аспекти доказування при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження слідчим суддею. Право України. 2014. № 10. С. 97-103.
8. Вапнярчук В.В. Теорія і практика кримінального процесуального доказування : монографія / В.В. Вапнярчук. Харків : Юрайт, 2017. 408 с.

Завтур В.А.

Методологічні та праксеологічні основи учиня о локальному предмете доказування в уголовном производстве.

Аннотация. Стаття посвящена дослідженню методологічних та праксеологічних основ учиня о локальному предмете доказування на основі аналізу доктринальних джерел і положень діючого УПК України. Встановлено гносеологічні істини та генезис учиня о локальному предмете доказування в науці уголовного процесу. Критично проаналізовані наукові ідеї стосовно ознак, сутності та змісту категорії локального предмету доказування в уголовном производстве. Изложено авторское видение ключевых методологических и праксеологических основ учиня о локальном предмете доказування в уголовном производстве.

Ключевые слова: уголовное процессуальное доказывание; уголовное процессуальное решение; предмет доказывания; локальный предмет доказывания; судебный контроль; следственный судья; суд.

V. Zavtur

Methodological and praxeological grounds of the theory of local subject of proof in criminal proceedings.

Summary. The article is devoted to the study of the methodological and praxeological grounds of the theory of local subject of proof based on the analysis of doctrinal sources and the provisions of the current Code of Criminal Procedure of Ukraine. The epistemological origins and the genesis of the doctrine of the local subject of proof on the science of the criminal process are established. The scientific ideas regarding the characteristics, nature and content of the category of local subject of proof in criminal proceedings are critically analyzed. The author's vision of the key methodological and praxeological grounds of the theory of local subject of proof in criminal proceedings is stated.

Keywords: criminal procedural proof; criminal procedural decision; subject of proof; local subject of proof; judicial control; investigative judge; court.